

Opevněná sídliště 10.–16. století na Uherskohradištsku

ROBERT SNÁŠIL

Úvod

V roce 1979 byl dokončen soupis opevněných středověkých sídlišť na Uherskohradištsku-brodsku a jeho kartografické zpracování (Snášil v tisku a). V průběhu jedenácti roků byl tak položen základ dalšího prohlubování poznatků o tomto typu středověkých sídlišť v rámci nynějšího okresu, v jehož hranicích bylo zjištěno na 65 opevněných objektů z 10.–16. století. U mnohých z nich bude třeba provést rekognoskaci směřující k vypracování podrobných půdorysných a výškopisných plánů, k získání alespoň vzorkového archeologického materiálu upřesňujícího dobu vzniku a zániku některých opevnění a v neposlední řadě i ke zpracování návrhů památkové ochrany nejvíce ohrožených lokalit. Řešením této druhé fáze studia opevněných sídlišť byl pověřen nově nastoupivší archeolog Slováckého muzea R. Procházka, jemuž byly pro tento účel předány výsledky dosavadní práce o opevněních. V tomto příspěvku se tedy zaměřím pouze na shrnutí dosavadních poznatků vyplývajících z analýzy soupisu a jeho kartografického vyjádření.

Raněfeudální zeměpanská opevnění a šlechtické dvorce

Zorganizování raněfeudální státní moci na Moravě po jejím připojení k Čechám Oldřichem v roce 1019—1020 je připisováno Břetislavovi. Jeho uspořádání Moravy formou údělů, narušené přechodně za Spytihněva II. při odstranění představitelů vládnoucích vrstev původních Moravanů, našlo definitivní uplatnění v době vlády prvního českého panovníka nesoucího královský titul, Vratislava II. Středisky moci se staly dřevěné knížecí hrady v Olomouci, Brně a Znojmě. Jim podléhala i správní centra hradských obvodů jednotlivých provincií tohoto knížecího údělného hradského systému (Přerov, Spytihněv, Břeclav, později Hradec u Opavy), stejně jako správa pohraničních hradů či menších geograficky vymezených celků, újezdů. V souvislosti se zřízením moravského markrabství mezi lety 1182 až 1197 existujícím do roku 1253 (obnoveno 1333), předchozí systém hradské a provinční správy zcela nezaniká, ale přežívá i ve 13. století, kdy provincie navázaly na úděly a provincie z předchozího století. Zbytky staré soustavy přetrvaly až do 14. století, kdy na ně teritoriálně opět navázaly feudální kraje s městskými středisky. Organizace raněfeudálního systému na Moravě splývala s mocí knížat, s jejich pozemkovým vlastnictvím. Údělníci byli neomezenými majiteli půdy a veškerého přírodního bohatství země a byli poddáni a vázáni lenním slibem pouze českému panovníkovi. Údělným knížatům podléhal celý správní aparát prezentovaný jejich družinami, vojenskou a úřednickou správou provincií. Počátkem 12. století se patrně již začala vyhraňovat skupina nové moravské šlechty

jejichž pozemkové vlastnictví je již doloženo a koncem téhož století jsou jí Konrádovými statuty udělena jistá práva. Moravská šlechta snažící se budovat vlastní „velká hospodářství“ kolem svých vesnic a dvorců, je v písemných pramenech označována jako „milites“ (Havlík 1987, 101—109. Čerešňák a kol. 1980, 41—75).

Rovněž na Uherskohradištsku přežívají některá velkomoravská opevnění do poloviny 11. století i déle. Náleží k nim Kliment u Osvětiman (Hrubý 1961. Veselý 1969), opevnění nad Spářovy u Osvětiman (Snášil 1971, 94—95), Bolegradica u Hradčovic (Pavelčík 1972, 80), Vala ve Vlčnově (Pavelčík 1972, 81. Hrubý a kol. 1956, 11—112), Sklepisko u Košíků (Hrubý 1955 map. příloha. Hrubý a kol. 1956, 17—18), Hrad v Bánově (Pavelčík 1972, 81. Zemek 1972, 41—42), nížinné opevnění mezi řekou Moravou a Ostrožskou Novou Vsí (Snášil, v tisku a), Špitálky ve Starém Městě (Snášil, v tisku b) a snad i další. Přestože některá z těchto opevnění plnila v té době funkci refugií (Kliment, Sklepisko), nelze vyloučit, že na některých ze zbývajících sídlili i někteří z oněch tří set moravských velmožů, které český vévoda Spytihněv II. povolal roku 1055 na hrad Chrudim a nechal je odstranit.

Provinciálním centrem k němuž náleželo i Uherskohradištsko, podléhajícím olomouckému údelu, byl spytihněvský hrad. Jeho počátky jsou kladeny buď k polovině 11. století a jsou spojovány s Břetislavem I. případně Spytihněvem II. nebo naposled až k počátku 12. století. V posledních letech tu vedl výzkum jeden z předních moravských archeologických badatelů zabývajících se mladohradištním obdobím, B. Novotný. Vznik hradiště řadil nejdříve ke 2. polovině 10. století s převahou osídlení v 11. a 12. století (Novotný 1964, 9—11), v poslední době názor však změnil a vznik opevnění posunul na samý konec 11. století resp. do počátku 12. století. Za zakladatele považuje nejspíše syna knížete Břetislava II., Spytihněva, který zemřel roku 1157. Zánik opevnění datuje ke sklonku 12. nebo na počátek 13. století. Za nástupce považuje hrad Buchlov (Novotný 1978, 183—215). Srovnáme-li však publikovaná vyobrazení zlomků keramiky s nálezy z jiných lokalit, je zřejmé, že její část náleží již do poloviny 11. století. Jedná se především o tři zlomky nádob s cylindrickým okrajem (obr. 15/4, 6. obr. 16/1) a dva zlomky okrajů konicových misek (obr. 15/2—3), vně vyhnutý okraj (obr. 18/4) atd. Rovněž ve Slovákém muzeu je deponována keramika ze spytihněvského hradiště, jejíž část lze nesporně zařadit alespoň k polovině 11. století. Stejně text na str. 201 a 204 a u obr. 21 na str. 202. „Starší nálezy ze Spytihněvského centra a okolních lokalit“, které by měly patrně podpořit pozdní založení hradiště, nemůže zcela přesvědčit, protože nálezy na obr. 21/1—5 pochází z Uherského Hradiště kde se pro mladohradištní dobu rovněž předpokládá existence hradiště, 21/6,8 ze Starého Města a 21/7 z Dolního Hrádku u Velehradu, tedy míst od spytihněvského hradu již dosti vzdálených a souvisejících s osídlením v těchto místech. Kromě toho zobrazený třmen je z poloviny 9. století a v textu uváděné trojhranné kružidlové železné rydlo původem rovněž ze Staroměstska, je taktéž již středohradištního stáří. Je tedy zřejmé, že ze zobrazených nálezů na obr. 21 nebyl na spytihněvském hradišti nalezen ani jediný. Vedle nálezů keramiky je další pomůckou pro datování vzniku opevnění vlastní konstrukce valu, která je podle R. Procházky typická pro budování opevnění na území Polska (Procházka 1979). Na základě uvedených indicií se tedy přikláníme k názoru oněch badatelů, kteří spojují vznik spytihněvského hradu a tedy i jeho hradištního obvodu s Břetislavem I. nebo Spytihněvem II. Nelze zcela ani vyloučit, že výstavba opevnění byla svěřena některé z polských vojenských posádek, zajatých v době připojování Moravy k Čechům. Stejně není možné se zcela ztotožnit s názorem, že nástupcem spytihněvského centra se stal

Buchlov. Nejstarší archeologické nálezy získané odtud v posledních dvou až třech letech řadí vznik buchlovského hradu až k polovině 13. století. Zánik hradu ve Spytihněvi lze spojovat se změnou hydrologie údolí nivy řeky Moravy jak velmi správně postihl B. Novotný, zároveň se však domnívám, že jistou roli při jeho zániku sehrálo i zřízení moravského markrabství koncem 12. století, kam je kladen i zánik spytihněvského opevnění. Po správní stránce potom náleželo Uherskohradištsko pod břeclavskou provincii, vojenskou funkci spytihněvského centra však převzal zeměpanský hrad v Kunovicích.

Patrně v téže době kdy vzniká spytihněvský hrad, jsou znovu využívána některá velkomoravská opevnění trvajících potom i v polovině 13. století (např. Bánov, Vala ve Vlčnově apod.) a zároveň i budována nová v prostoru pozdější tzv. lucké provincie a na její hranici tvořené řekami Moravou a Olšavou. Zde je třeba si uvědomit, že Olšava do Moravy tehdy neústila v prostoru dnešního Uherského Hradiště resp. Kunovic, ale až v prostoru Stanice, dnešního Uherského Ostrohu, kde se rovněž nacházel zeměpanský hrad. O geografickém rozložení opevnění na pomezí vnitrozemí českého státu i v prostoru Lucka, stejně jako o počátcích a způsobu kolonizace této oblasti jsem pojednal na jiném místě (Snášil 1980, 178—179). Zde je třeba zmínit se pouze o tom, že podobně jako hranice mezi Moravou a Rakouskem tvořily z moravské strany pohraniční opevnění Bítov, Strachotín, Děvičky, Pravlov, Hrádek nad Dyjí, Vranov a Cornštejn (Čerešňák a kol. 1980, 60), tak hranici na řece Moravě a Olšavě chránila ze strany českého státu opevnění Bolegradica u Hradčovic, opevnění mezi Nezdenicemi a Záhorovicemi, u Ostrožské Nové Vsi, na Hradisku u Pitína, hrad v Bánově, Kunovicích a Uherském Ostrohu, opevnění v Derfli-Sadech, patrně opevnění Na brodě (Uherský Brod), Valy u Záhorovic a další. Tato opevnění, nepřilíš od sebe vzdálená, spolu s opevněními jak ve vnitrozemí na západním břehu Moravy a severním Olšavy, tak v prostoru Lucka, mohla být i oněmi středisky menších geografických oblastí, újezdů (circuitus), na pomezí převážně s vojenskou a správní funkcí, jinde i hospodářskou, sídly nižších vojenských a správních úředníků či šlechty podléhající prostřednictvím hradske správy ve Spytihněvi a později v Kunovicích či Břeclavi knížecí moci olomouckého údělu.

Vedle těchto zeměpanských opevnění lze vyčlenit i drobnější opevnění náležející typologicky k přechodným formám mezi právě uvedenými opevněnými sídlišti plošně dosud rozsáhlejšími avšak menšími nežli opevnění provinciálních hradů, a drobnými fortifikacemi šlechty 13. a následujícího století, souhrnně označovanými jako tvrze. Domnívám se, že k těmto přechodným formám lze počítat „hrádky“ uváděné v literatuře moravské produkce. Z Uherskohradištska sem náleželo opevnění z 2. poloviny 11. a 1. poloviny 12. století nacházející se u dvora Ordějov poblíže Bánova (Měřínský 1976, 219—220), Dolní Hrádek u Velehradu (Hrubý a kol. 1956, 30—32) a další, zvláště však opevnění při zaniklých Záblacanech (Snášil 1977, 247—257). Zejména zde se ukazuje, že opevněný dvorec nacházející se v bezprostřední blízkosti neopevněné vesnice je jedním z oněch výsluh obhospodařovaných šlechtou, milites písemných pramenů. Nasvědčuje tomu zjištěná archeologická situace, písemné prameny vztahující se k lokalitě, i pomístní jména a jejich stáří. Zdá se, že rozbor veškerých pramenů a indicií, připravovaný v současné době referujícím do tisku, přispěje i k diskusi o kladských dědinách. Záblacanský dvorec, zůstávající zřejmě na rozdíl od vesnice až do let 1202—1205, a snad i déle, nejspíše cele v zeměpanském majetku a jeho držitel v přímé lenní závislosti, byl vybudován někdy v průběhu 2. poloviny 12. století. Zatím co vesnice zanikla vysídlením těsně po roce 1238 v souvislosti se scelováním klášterního majetku, existoval dvorec nejspíše až do počátku 50. let 13. století, kdy byl zničen po-

žarem. V průběhu 2. poloviny 13. století byly jeho pozemky rovněž připojeny k majetku velehradských cisterciáků.

Tvrze vrcholného a pozdního středověku

Již koncem 12. století, před nástupem tzv. velké středověké kolonizace, měla moravská šlechta Konrádovými statuty zajištěna vlastnická práva na půdu i nevolníky, které držela z předchozího období, kdy byla dosud v lenní závislosti na panovníkovi. Rozklad knížecí pozemkové držby, který je možné sledovat od konce 12. století, souvisel s rozkladem hradské správy. Předkové pozdějších moravských panských rodů se vyskytují v pramenech poprvé na počátku 13. století v okolí krále Přemysla Otakara I. a moravského markraběte Jindřicha Vladislava jako jejich úředníci. Tak se v průběhu 13. století nově vyhraňuje stavovsky i sociálně šlechta označovaná v pramenech jako barones nebo domini. Od poloviny 13. století si na svých dominiích budují kamenné hrady. Drobná šlechta, rytířstvo, dostávající se často do majetkové závislosti na pánech, buduje na svých pozemcích drobná opevnění, tvrze. Zvláště v době politických zmatků koncem 13. a počátkem 14. století vzniklo na Moravě značné množství hradů a tvrzí (Čerešňák a kol. 1980, 66, 68–69, 73–74).

Z území okresu Uherské Hradiště jsem dosud zaregistroval na 39 tvrzí a tvrzišť ze 13. až 16. století. Vedle nejstarších opevněných měst (Uherské Hradiště, Uherský Brod, Uherský Ostroh s hradem, opevněných trhových vesnic – Kunovice s hradem zbořeným 1315, Veligrad) a dalších soudobých fortifikací (Buchlov, Zubačov? u Komně) dotvářely, kromě plnění své užší sídelní, správní, hospodářské, případně i strážní funkce, i síť obranných a útočistných bodů krajiny.

Vedle tvrzí uváděných v pramenech zjišťujeme v terénu i takové, o nichž neexistují žádné písemné zprávy. Je to například jedno z tvrzišť v Bojkovicích, v Jarošově, Sušicích a tvrziště v trati Zadnica u Veletin. Dále v zaniklých vesnicích Smíchov a Ústí. Po dvou tvrzích bylo v Bojkovicích a snad i v Boršicích u Blatnice. V Kunovicích stávala zeměpanská a šlechtická tvrz. Dvě byly rovněž ve Veletinách. Nejstarší dřevěné tvrze (např. Hluk, zároveň i vodní) byly později přestavovány v kamenné (Tučapy, Uherský Ostroh, zde vybudována na místě bývalého hradu, Hluk, zeměpanská v Kunovicích, v Osvětimanech atd.). Z Nedachlebic je uváděna tvrz postavená z cihel.

Zajímavé je sledování změn držby tvrzí. Nechybí ani doklady, kdy jediná tvrz byla v držbě dvou majitelů: Hluk, Prakšice. Prodávána byla i tvrziště, jak svědčí případy z Bystřice pod Lopeníkem, Částkova, Hradčovic, Komně, Nezdenic, Osvětiman, Veletin a ze zaniklých Ůnětic. Na Uherskohradištsku zanikají tvrze tak jako i jinde více od konce 14. a na počátku 15. století v důsledku první krize feudalismu. S husitskými válkami potom souvisí zánik tvrze v Boršicích u Blatnice, Komni, Stráni atd. Ve 2. polovině 15. století na čas zanikla tvrz v Částkově, zcela v Bystřici pod Lopeníkem, tehdy vzala za své tvrz v Ůněticích a zrušena byla i šlechtická tvrz v Kunovicích. V 16. století zaniklo v souvislosti s válečnými událostmi, ale i za bojů mezi šlechtou a městy kolem sedmi tvrzí. Ještě v 17. století byly zničeny tvrze v Březolupěch, Kelníkách, Prakšicích a Částkově. V průběhu doby vrchnost tvrze i obnovovala: Částkov, Nezdenice, Osvětimany, Strání, Veletiny (Snášil, v tisku a).

Zajímavé je rovněž srovnání rozložení a hustoty tvrzí a tvrzišť z geografického hlediska v souvislosti s postupem kolonizace. Prvé geomorfologické pásmo tvoří vlastní údolní niva řeky Moravy a dolních toků jejich největších

přítoků, Olšavy a Dlouhé řeky. Tyto plochy jsou vyplněny fluvialními sedimenty, usazujícími se tu intenzivněji od 12. a zejména právě od 13. století (naposledy srv. Opravil 1980, 105–108). Proto v tomto pásmu nenacházíme nejen tvrze, ale ani vesnice. V nejnižších a nejúrodnějších polohách druhého pásma nacházejícího se do vrstevnice kolem 300 m. n. m., mimo dosah záplav, s černozeměmi na nejnižších říčních terasách řeky Moravy, tvrze, s výjimkou uherskoostrožské, případně dvou kunovických (nacházely se při Olšavě) rovněž neexistovaly (v Ostrohu i Kunovicích nahrazovaly někdejší zeměpanské hrady). Příčinou tohoto jevu je nepochybně skutečnost, kdy vývoj sídlištní sítě, s výjimkou nepatrných změn, byl ve staré sídelní oblasti nejnižší části příslušného úseku středního Pomoraví uzavřen již v průběhu 1. poloviny 13. století, jak jsem již doložil na jiném místě (Snášil 1980, v tisku a) i když se některé změny které s sebou kolonizace nesla, dotkly i tohoto pásma (přeložení několika vesnic, vybudování nových vesnic, např. Ostrožská Nová Ves, dvojce vésky, zavádění lánové soustavy atd.). Již na prvý pohled je z mapy zřejmé, že se tvrze nacházely převážně ve třetím geomorfologickém pásmu mezi vrstevnicí 300 až 400 m. n. m., na hnědozemích a dalších, méně kvalitních i oglejovaných půdách, kam se kolonizace šířila ve 2. polovině 13. a 1. polovině 14. století. Nacházejí se v podhůří Chřibů a Bílých Karpat i v kopcích Vizovické vrchoviny. Zasahují i do západních chřibských a východních karpatských svahů poměrně dost vysoko i hluboko do členitého terénu. Podobně jako v prvním a v podstatě i ve druhém pásmu, nenacházíme tvrze ani ve čtvrtém, nad vrstevnicí 400 m. n. m., v podvrcholových a hřebenových partiích obou horstev. Z konfrontace vyplývá, že okraje pásem s výskytem tvrzí jsou shodné s okraji pásem nejvýše situovaných vesnických sídlišť založených za velké středověké kolonizace. Vesnice, ležící nad nejvyšší hranicí výskytu tvrzí a středověkých kolonizačních vesnic, tedy nad 400 m. n. m., byly zakládány až na přelomu 17. a 18., zejména však v 18. století.

Nejpravidelněji rozložená síť drobných středověkých opevnění se jeví v prostoru bývalého Lucka, což nepochybně souvisí opět s kolonizačním postupem do tohoto někdejšího neutrálního území, dovršeného panskými rody, v poslední fázi pány z Hradce, kolem přelomu 13. a 14. století. Nej hustší síť je potom soustředěna severně od Olšavy, na území, které bylo od prvopočátku nedílnou součástí českého přemyslovského státu. Zdejší tvrze mohou být tedy svým vznikem poněkud starší nežli tvrze budované v bývalé lucké provincii. Obecněji zatím nelze klást počátky tvrzí na Uherskohradištsku před polovinu 13. století, což souvisí i s jejich dosavadním terénním výzkumem.

Z konfrontace geomorfologického rozložení drobných venkovských opevnění s vývojem sídlištní sítě 11. až 15. století (Snášil 1980, 177–182) vyplývá jednoznačná souvislost obou sídlištních typů: tvrze na Uherskohradištsku jsou v drtivé většině produktem tzv. velké středověké kolonizace a jejich vznik můžeme klást v souladu s rozšiřováním sítě vesnických sídlišť, jejichž jsou ostatně nedílnou součástí, od 2. poloviny 13. století až do doby počátků domácích válek mezi Joštem a Prokopem, tedy do období hospodářské stabilizace. Většina tvrzí vznikla na území dnešního okresu v průběhu jednoho staletí, které předcházely první krizi feudalismu, vrcholící husitským revolučním hnutím. Protože na Uherskohradištsku nemáme u valné části tvrzí doloženu přesněji dobu jejich vzniku archeologicky (situace zánikových horizontů je poněkud lepší), je předchozí zjištění významné i z hlediska metodického, neboť ho lze uplatnit jako jeden z hlavních výchozích bodů terénního průzkumu tvrzišť na okrese Uherské Hradiště a nepochybuji, že bude k užítku zvláště tam, kde máme archeologicky či na základě jiných indicií poměrně spolehlivě

vě datovány počátky těch kolonizačních vesnic, na něž se přímo váže nejspíše i vznik příslušné tvrze.

V 16. a ještě i 17. století jsou některé zdejší tvrze přestavovány v nový typ panských sídel, na zámky (Hluk, zeměpanská tvrz v Kunovicích, Nezdenice, Ořechov, Uherský Ostroh). Děje se tak v období, kdy tvrze jako takové ztrácejí funkční opodstatnění. Příčinou jejich zániku byly obecné společensko-hospodářské proměny, předznamenávající změnu celého systému. Jestliže tvrze vznikaly v souvislosti se změnou raněfeudální společnosti ve společnost vrcholného feudalismu, tak rovněž v souvislosti s jeho pozvolným rozkladem a úpadkem zanikaly. Staly se tedy produktem časově, hospodářsky i sociálně vyhraněné doby, v jejímž průběhu sehrály významnou roli.

Literatura

- Cerešňák B. a kol., 1980: Přehled dějin Moravy I. Brno.
Havlík L. E., 1978: Morava v 9.—10. století. Studie ČSAV č. 7. Praha.
Hrubý V., 1955: Staré Město velkomoravské pohřebiště Na valách. Praha.
— 1961: Velkomoravské hradisko sv. Klimenta u Osvětiman. Brno.
Hrubý V. a kol., 1956: Přehled nejvýznamnějších archeologických lokalit Gottwaldovského kraje I. Gottwaldov.
Měřínský Z., 1976: Hradisko Ordějov u Bánova (okr. Uherské Hradiště) a otázka jeho datování. Vlast. věst. mor. Brno.
Novotný B., 1964: Výzkum slovanského hradiště z 10. až 12. století u Spytihněvi. Slovácko 1962/1963. Uherské Hradiště.
— 1978: Výzkum přemyslovského ústředí „castrum Zpitignew“ z 11.—12. století a rekonstrukce jeho údělu v archeologických a písemných pramenech. AH 3. Brno.
Opravil E., 1980: Lesy v údolní nivě Moravy v době hradištní (600—1200). Zborn. ref. č. zjazdu SBS Zvolen.
Pavelčík J., 1972: in: Zemek M., Moravsko-uherská hranice v 10.—13. století. Brno.
Procházka R., 1979: Slovanská opevňovací technika na území Československa. Rkp. dipl. práce. Brno.
Snášil R., 1971: Další slovanské sídliště u Osvětiman. PV 1971. Brno.
— 1977: Nová zjištění se zaniklých Záblačan. Středověká archeologie a studium počátků měst. Sborník příspěvků přednesených na celostátní konferenci středověkých archeologů v Hradci Králové, 22—27. září 1975. Praha.
— 1980: Sídlíštní síť 10.—15. století na Uherskohradištsku. AH 5. Brno.
— v tisku a: Změny sídlíštní sítě a jejich příčiny v 10.—19. století. Vlastivěda moravská. Uherskohradištsko. Brno.
— v tisku b: Dodatky ke kapitole „Osídlení města v pravěku a časně době dějinné. in: Uherské Hradiště. Brno.
Veselý J. M., 1969: Svatoklimentský listář. Řím.
Zemek M., 1972: Moravsko-uherská hranice v 10.—13. století. Brno.

Zusammenfassung

Befestigte Siedlungen des 10.—16. Jahrhunderts in der Gegend von Uherské Hradiště

Im Bezirk Uherské Hradiště, Südostmähren, wurden bisher rund 65 befestigte Siedlungen festgehalten, die aus dem 10.—16. Jahrhundert stammen. Der frühfeudalen Periode des 10.—12. Jahrhunderts gehören 26 Befestigungen (Burgwälle, Herrenhöfe), dem hohen und späten Mittelalter des 13.—16. Jahrhunderts 39 Befestigungen (Festen).

Im Rahmen der sogenannten Burgenorganisation des Frühfeudalismus gehörte das behandelte Gebiet zum Olmützer Teilfürstentum. Die Gegend des heutigen Bezirks Uherské Hradiště fiel damals in den Sprengel der Spytihněv-Provinz und der sich etwas später formenden Lucká-Provinz. Außer den Burgzentren der Provinzialverwaltung existierte auf diesem Gebiet in der gegebenen Zeit ein mehr oder weniger regelmäßiges und dichtes Netz kleinerer Befestigungen, einerseits im Grenzgebiet des böhmischen und ungarischen Staates, andererseits im alten Binnenland und im Raum der neu kolonisierten Provinz Lucká. Diese Befestigungen waren den Provinzburgen und damit der Macht des Teilfürsten unterstellt. Es handelte sich offenbar um Zentren kleinerer Gebietseinheiten, der Bezirke (*circuitus*), an der Grenze mit vorwiegend militärischen und Verwaltungsfunktionen, zu denen sich im Binnenland auch wirtschaftliche Aufgaben gesellten. Es waren wohl Sitze subalternen militärischer und Verwaltungsfunktionäre. Die Herrenoder Feudalhöfe waren die kleinsten Befestigungen und lagen meist in der Nähe der damaligen Dörfer. Ihr Grund und Boden wurde samt den Menschen als Dienstgabe zugeteilt.

Seit dem 13. Jahrhundert kommt es in Mähren zu einer ständischen und sozialen Profilierung des Adels. Der niedere Adel baut auf seinen Lehensgütern Festen. Im zweiten Teil des Beitrags werden Fragen ihres Vorkommens in den Quellen und im Gelände erörtert, ihre Zahl im Kataster, Baumaterial und Bautechnik usw., vor allem aber ihre geographische Verteilung. Das behandelte Gebiet wird in vier Zonen mit unterschiedlicher Seehöhe, Geländekonfiguration, Bewaldungsstufe und Bodengüte gegliedert. Fast alle Befestigungen des Festentyps lagen in der dritten Zone, zwischen 300–400 m ü d. M., auf Braunerden und weniger guten Böden in reich gegliedertem Gelände. Hier sind sie im Zuge der sogenannten großen mittelalterlichen Kolonisation Hand in Hand mit dem Wachsen des Netzes dörflicher Siedlungen relativ spät, von der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts meist bis in die sechziger und siebziger Jahre des 14. Jahrhunderts entstanden. Die Festen liegen unregelmäßig verteilt im Raum der ehemaligen Provinz Lucká und ballen sich im Raum nördlich vom Olšava-Fluß. Hier waren sie offenbar älteren Ursprungs. In der Gegend von Uherské Hradiště kann man bis auf weiteres ihre Entstehung nicht vor die Mitte des 13. Jahrhunderts verlegen. Im 16.–17. Jahrhundert wurden viele Festen zu einem neuen Typ des Adelssitzes, zu Schlössern umgebaut. Dieser Vorgang hängt mit den allgemeinen sozialpolitischen und ökonomischen Wandlungen zusammen, die den Zerfall der feudalen Gesellschaftsordnung vorzeichneten.

